

Temat: Trudne wybory młodych na podstawie filmu Andrzeja Wajdy pt. „Popiół i diament”

Opracowanie: Tomasz Kwiręg

Etap edukacyjny: gimnazjum, liceum

Przedmiot: język polski, wiedza o kulturze

Czas: 2 godziny lekcyjne (plus projekcja filmu)

Po zajęciach uczeń będzie umiał:

- analizować i interpretować wybrane elementy filmu (główni bohaterowie);
- ocenić sylwetki głównych postaci przy uwzględnieniu ich dramaturgii oraz struktury społeczno-psychologicznej;
- wskazać i opisać – na przykładach – trzy postawy życiowe w sytuacjach granicznych;
- wskazać przykłady mechanizmów, które wpływają na dokonywane przez nas wybory (język, korzyść, ideologia, władza), oraz opisać ich działanie na przykładzie języka;
- wyjaśnić, na czym polega teatralizacja życia, wskazać role, jakie odgrywamy, oraz związane z nimi oczekiwania;
- przywoływać odpowiednie konteksty historyczne i literackie.

Metody pracy:

rozmowa nauczająca, praca w grupach, praca w parach, burza mózgów, minidyskusja, praca z tekstem

Środki dydaktyczne:

- film Andrzeja Wajdy „Popiół i diament”,
- materiał pomocniczy nr 1 - karty pracy ucznia,
- materiał pomocniczy nr 2 – wiersz Marcina Świetlickiego „Dla Jana Polkowskiego” – dołączony do scenariusza (www.filmotekaszkolna.pl Nasze lekcje/7.Siła symbolu/Metodyka).

Pojęcia kluczowe:

wybór sytuacja graniczna społeczeństwo spektaklu pokolenie Kolumbów

Przed zajęciami:

Przed projekcją podziel uczniów na trzy grupy. Każdą z nich poproś o obejrzenie filmu ze szczególnym zwróceniem uwagi na wskazanego bohatera (grupa I – Andrzej, grupa II – Maciek Chełmicki, grupa III – Drewnowski). Rozdaj wszystkim podopiecznym pytania zawarte w karcie pracy ucznia, po wyświetleniu filmu powinni umieć na nie odpowiedzieć.

Przebieg zajęć:

1. Po projekcji poproś ochotników o krótkie, jednozdaniowe wypowiedzi dotyczące ich odbioru dzieła.
Zapytaj:
  - *Jakie uczucia im towarzyszyły podczas oglądania filmu?*
  - *Czy któryś z bohaterów jest im szczególnie bliski? Jeśli tak, to który?*
2. Poproś uczniów o umiejscowienie w czasie akcji filmu. Zapytaj, czy potrafią podać konkretne daty (8 maja 1945 roku – dzień zakończenia II wojny światowej) oraz czy można określić, w ciągu ilu dni poznajemy bohaterów (jedna doba). Krótko wyjaśnij kontekst historyczny – jest to ważne ze względu na dramaturgię losów głównych bohaterów, którym uczniowie będą się przyglądać podczas kolejnych dwóch lekcji.
3. Następnie poproś podopiecznych, by usiedli w grupach (zgodnie z bohaterem przydzielonym przed projekcją), wspólnie uporządkowali indywidualne notatki i przygotowali krótką prezentację – charakterystykę bohatera. Zachęć ich też do tego, by spróbowali nadać tej prezentacji tytuł – hasło obrazujące opisywaną postać. Gdy uczniowie zakończą pracę w grupach, poproś przedstawicieli o wypowiedzi.
4. Po każdej prezentacji zapytaj uczniów z pozostałych grup, czy chcieliby coś dodać. Podsumuj wszystkie prezentacje, wskazując przede wszystkim na różnice między bohaterami i ich wyborami. Podkreśl skrajność postaw Andrzeja i Drewnowskiego, a tym samym ich abstrakcyjność i niezrozumiałość dla współczesnego człowieka. Przypomnij uczniom ich wypowiedzi z początku zajęć, w których uzasadniali wybór najbliższego im bohatera. Przywołaj też określenie „Kolumbowie” dotyczące pokolenia młodych ludzi, które wchodziło w dojrzałość i dorosłość w czasie wojny, a po niej – z ciężkim bagażem doświadczeń – musiało jakoś odnaleźć się w nowej rzeczywistości – niekoniecznie takiej, o jaką walczyło.

5. Zaproponuj uczniom przygotowanie minidramy. Mają oni wyobrazić sobie, że spotykają Maćka przed podjęciem decyzji o zabiciu Szczuki. Chętnemu uczniowi przydziel rolę Maćka, pozostałym podopiecznym poleć, aby w parach przygotowali po trzy krótkie pytania dotyczące takich tematów, jak praca, zawód, rodzina, życie prywatne i udział w życiu publicznym. Poproś, by były to pytania, które uczniowie chcieliby zadać Maćkowi w jakichś nieoficjalnych sytuacjach (spotkanie w domu, w szkole, na ulicy).
6. Po dramie usiądźcie w kole i porozmawiajcie o jej przebiegu. Zapytaj „Maćka”, jak się czuł, gdy odpowiadał na pytania koleżanek i kolegów. Pozostałych uczniów poproś o wyjaśnienie, dlaczego te aspekty postaci szczególnie ich zainteresowały, czemu właśnie tego chcieli się dowiedzieć o Maćku. Daj podopiecznym minutę na wyjście z ról, a następnie zapytaj, czy często zastanawiają się nad podobnymi kwestiami. Czy rozmawiają między sobą o przyszłości, dorosłości, dokonywaniu różnych wyborów, podejmowaniu ważnych, często wiążących do końca życia, decyzji? Podkreśl, że choć kontekst historyczny uczniów jest zupełnie inny niż Maćka, to łączy ich doświadczenie młodości i pewnej beztraski. Dużo mają już za sobą, ale jeszcze więcej jest przed nimi, czeka ich wiele zmian (w przypadku uczniów – koniec szkoły, nowe środowiska, czasem wyjazd do innego miasta, opuszczenie domu rodzinnego itp.).
7. Poleć uczniom, żeby jeszcze raz przyjrzeni się postaci Maćka. Zapytaj, czym się wyróżniał na tle innych bohaterów. Poproś o konkretne przykłady (sposób mówienia, okulary, dżinsy, pewna brawura w zachowaniu, chłopięcość itp.). Możesz też przypomnieć odpowiednie sceny. Czym – według nich – był podyktowany taki zabieg reżysera? W razie potrzeby dopowiedz, że Wajda chciał pokazać współczesność i aktualność postawy Maćka, wahającego się między własnym życiem a poświęceniem dla sprawy, między wciąż wojenną brawurą a odwagą, by rozpocząć nowe życie, między przyjaźnią a miłością, między wspomnieniami a przyszłością. To rozpięcie człowieka między tym, co prywatne (egzystencjalne) a tym, co publiczne (społeczne), towarzyszyło i będzie nam towarzyszyć nieustannie. Za każdym naszym wyborem stoi mniej lub bardziej uświadomiona rola społeczna i związane z nią oczekiwania – jesteśmy społeczeństwem spektaklu, w którym nieustannie odgrywamy role. O losach Maćka decydują raczej czynniki publiczne, niż egzystencjalne. A o naszych?
8. Zapisz temat lekcji, a następnie poproś jednego z uczniów o przeczytanie na głos wiersza „Dla Jana Polkowskiego” Macieja Świetlickiego. Poinformuj, że wiersz powstał w 1988 roku (to również sytuacja przełomowa – krótko przed wielką zmianą ustrojową w Polsce). Zapytaj uczniów, co łączy podmiot liryczny wiersza z postawą analizowanych bohaterów filmu. Poproś o skojarzenia w formie haseł (np. przeszłość, martyrologia polska, wielkie słowa i idee, naród, poeta-wieszcz itp.). Propozycje uczniów zapisuj na tablicy. Podkreśl te, które zwracają uwagę na język.

9. Jeszcze raz przeczytaj głośno czwartą zwrotkę. Zainicjuj dyskusję, zadając pytania pomocnicze:

- *Czy są to słowa, które mógłby wypowiedzieć Maciek?*
- *Dlaczego Chełmicki nie mówi „ząb mnie boli, jestem głodny, jestem samotny”?*

Podsumowanie:

Podsumuj dyskusję, wskazując, że Maćkowi z jego doświadczeniem „wczoraj” brakuje języka osobistego, który pozwoliłby mu zakorzenić się w „dziś”. Wyjaśnij, że brak własnego języka to jeden z mechanizmów wpływających na tragiczne rozpięcie między prywatnym a publicznym. Wszystko, czego nie potrafimy powiedzieć, nie istnieje – wykorzystują to nowomowa, propaganda, agitacja czy reklama. Możesz też zacytować, jako kontekst dla braku języka Kolumbów, fragment wiersza Różewicza „Ocalony” („To są nazwy puste i jednoznaczne: / człowiek i zwierzę/ miłość i nienawiść/ wróg i przyjaciel/ ciemność i światło” – wiersz pochodzi z tomu „Niepokój”). Różewicz opisuje (jest to obecne także w filmie Wajdy i w wierszu Świetlickiego) okaleczenie, pomieszanie wartości oraz szukanie po omacku nauczycieli i autorytetów. Dopowiedz, – wracając do postaci Drewnowskiego i Andrzeja – że i w ich przypadku ujawniają się podobne mechanizmy (np. zaraz po wojnie oszołomienie komunizmem, opisane przez Miłosza w „Zniewolonym umyśle”). Są one uniwersalne, dlatego można je rozpoznać u różnych bohaterów. Drewnowski kieruje się własną korzyścią, podejmuje on decyzje zgodnie z materialistyczną oceną sytuacji (czyli, robi to, co mu się opłaca). Z kolei Andrzeja zniewala funkcja dowódcy, przełożonego, życie prywatne dla niego nie istnieje, zdominowały go wiara w idee oraz ich absolutyzacja.

Zaproponuj uczniom pracę domową do wyboru:

- *Świetlicki w wierszu „Dla Jana Polkowskiego” pisze: „Trzeba zatrzasnąć drzwiczki z tektury i otworzyć okno,/ otworzyć okno i przewietrzyć pokój” – jak rozumiesz to stwierdzenie w odniesieniu do bohaterów „Popiołu i diamentu”? Co mogliby zrobić, by zakorzenić się w ich „dziś”. Jak możesz odnieść te słowa do własnego życia?*
- *Obejrzyj jeszcze raz korowód taneczny z ostatnich scen filmu. Przypomnij sobie motywy taneczne w sztuce, poszukaj przykładów z polskiej literatury i malarstwa. Zastanów się, czy taniec ten jest „chocholim tańcem” nad losami państwa polskiego, czy może nad losami bohaterów, nieobecnych w tym korowodzie. Odpowiedź uzasadnij.*

- Obejrzyj komentarz subiektywny grupy Twożywo dostępny na stronie internetowej www.filmotekaszkolna.pl (Nasze lekcje/7. Siła symbolu/ Nasz temat). Jaką diagnozę współczesności stawiają artyści? Czy jest możliwe zachowanie wolności wyboru?

Załączniki:

Materiał pomocniczy nr 1

Karta pracy ucznia:

Obejrzyjcie uważnie film, przyglądając się bohaterowi wskazanemu przez nauczyciela. W trakcie projekcji notujcie najważniejsze informacje (zgodnie ze wskazówkami zawartymi w poniższych pytaniach). Po projekcji – w grupie – przeprowadźcie dyskusję i ustalcie odpowiedzi. Przygotujcie krótką charakterystykę wskazanej postaci. W tytule waszej prezentacji spróbujcie ją opisać jednym lub dwoma słowami.

- *Czy znamy pełne imię i nazwisko bohatera? Czy ma to jakieś znaczenie?*
- *Jaka jest przeszłość wojenna bohatera? Skąd zna inne postaci występujące w filmie?*
- *Kim jest, kiedy go poznamy? Jaką pełni funkcję?*
- *Czy wchodzi w relacje z innymi bohaterami? Z którymi? Jak wyglądają te relacje?*
- *Czy ma marzenia? Czy udaje mu się je zrealizować?*
- *Jakich wyborów dokonuje? Dlaczego właśnie takich? Czy są one dla ciebie zrozumiałe?*

Materiał pomocniczy nr 2

Dla Jana Polkowskiego

Trzeba zatrzaskać drzwiczki z tektury i otworzyć okno,
otworzyć okno i przewietrzyć pokój.

Zawsze się udawało , ale teraz się nie
udaje. Jedyny przypadek,
kiedy po wierszach
pozostaje smród.

Poezja niewolników żywi się ideą,
idee to wodniste substytuty krwi.
Bohaterowie siedzieli w więzieniach,

a robotnik jest brzydki, ale wzruszająco
użyteczny – w poezji niewolników.

W poezji niewolników drzewa mają krzyże
wewnątrz – pod korą – z kolczastego drutu.
Jakże łatwo niewolnik przebywa upiornie
długa i prawie niemożliwą drogę
od litery do Boga, to trwa krótko, niby
splunięcie – w poezji niewolników.

Zamiast powiedzieć: ząb mnie boli, jestem
głodny, samotny, my dwoje, nas czworo,
nasza ulica – mówią cicho: Wanda
Wasilewska, Cyprian Kamil Norwid,
Józef Piłsudski, Ukraina, Litwa,
Tomasz Mann, Biblia i koniecznie coś
w jidisz.

Gdyby w tym mieście nadal mieszkał smok
wystawialiby smoka – albo kryjąc się
w swoich kryjówkach pisałiby wiersze
– maleńkie piąstki grożące smokowi
(nawet miłosne wiersze pisane by były
smoczymi literami...)

Patrzę w oko smoka
i wzruszam ramionami. Jest czerwiec. Wyraźnie.
Tuż po południu była burza. Zmierzch zapada najpierw
na idealnie kwadratowych skwerach.

(88')

Marcin Świetlicki z tomu „Zimne kraje” 1992